

Bir Sosyal Tarih Kılavuzu Olarak Târih-i Selânikî Târih-i Selânikî As A Social History Guide

*Emine Sonnur Özcan**

Özet

“Sosyal tarih” kavramı modern dönemlere ait bir terimdir ve bu anlamda yakın bir geçmişe sahiptir. Dolayısıyla, Klasik Dönem Osmanlı Devleti’ndeki sosyo-ekonomik hayata ilişkin bilgileri, müstakil anlamda ele alan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Bununla beraber Osmanlı arşiv kayıtları ya da kroniklerdeki bilgiler arasında birtakım sosyal tarih unsurlarının bulunması mümkündür. Resmî kayıtların mutlak dili yanında kronikler, birtakım toplumsal refleksleri, kamusal beğeni ve itirazları vb. insanî tonlarda yer yer bizlere aktarmaktadır. Bu bağlamda, yazarın dikkatli bir gözlemci oluşu; sosyal hassasiyetler taşıması gibi kişilik özellikleri, edindiğimiz bilgilerin zenginliği ve derinliğini etkilemektedir. XVI. yy. Osmanlı Tarihi’nin önemli kaynaklarından biri olan Târih-i Selânikî’ye bakıldığında, Mustafa Selânikî Efendi’nin bu özellikleri önemli oranda taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda, Sosyal tarih izlerini arar bir algıyla incelenen Târih-i Selânikî’de, seksendört ayrı konu başlığı tespit edildi. Hatta, bu başlıkların hemen her birinin, farklı bir sosyo-ekonomik tarih çalışma alanını içerdiği görüldü. Bu anlamda, ikinci bir sınırlamaya gidilerek, yoğunluklu olarak ekonomiyle ilişkili olduğu tespit edilen konular elendi. Nihayet elde kalan başlıklarda iki temel tasnif gözetildi. Bunlardan biri, reaya-devlet ilişkisi bağlamında ortaya çıkan sosyal tarih meseleleri olarak, diğeri ise reaya-devlet-din ilişkisi bağlamında ortaya çıkan meseleler bağlamında değerlendirmeye alındı.

Anahtar Kelimeler: Tarih-i Selânikî, sosyal tarih, reaya, Osmanlı’da eğlence, donanma, ayş u nûş.

Abstract

The term of “social history” has a modern background; hence, there is not any original study on socio-economic life in the Classical Era of the Ottoman Empire, separately. Nevertheless, it’s possible to be some social history elements among the Ottoman state records or chronicles pages. Together with the literal statement of the Ottoman state records, the Ottoman chronicles tell us a certain number of case in humanely fashion, connected with social interactions, public legitimacy and illegitimacy issues.

* Dr., TÜBİTAK, Uzman, Bilim ve Teknik Dergisi Yazarı

In this context, chronicle writers' some characteristic approaches, like to be attentive social observers, and having some social sensibilities effect our social history learnings. We think that Mustafa Selânikî Efendi had these features substantially. Thus, we found out eighty five topics –with awareness of the tracing social history clues. Indeed, nearly every one of these topics belonged different socio-economic history study areas. In this manner, we eliminated purely economic topics. The others were classified as in two main topics. The first is social history issues in the context of reaya-state relationships. The other is social history issues in the context of reaya-state-religion relationships.

Keywords: Tarih-i Selânikî, social history, reaya, entertainment in the Ottoman State, donanma, ayş u nûş.

Biçimsel anlamda klasik vekayinâmecî tarihçiliğin sıkı bir takipçisi olan Mustafa Selânikî Efendi'nin (ö. 1600), *Tarih-i Selânikî* isimli eserini Osmanlı sosyal tarih çalışmaları açısından çekici kılan yanlar nelerdir, sorusuyla incelememize başlamak istiyoruz.

Soru konusu noktadan bakışımızı –öncelikli olarak– eserin müellifi Mustafa Selânikî'ye çevirdiğimizde, onun *sivil* ve *resmî kimliği*nin kaleme aldığı tarihte oynadığı rolü ortaya koymak durumunda kalırız. İddialı bir tını bırakan *Selânikî'nin sivil kimliği* tanımlamasından kasıt, şaşırtmayacaktır ki eserinde ele aldığı konular karşısında sergilediği bireysel yaklaşımlardan yaptığımız çıkarımlar çerçevesinde oluşturulmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla, bir tarih yazarının mülkî otorite, adâlet ve ahlâk gibi kurumlarla ilişkisi bağlamında ele aldığımız *Selânikî'nin sivil kimliği*, irdelememizi önemli ölçüde aydınlayabilecek yanlara sahiptir.

Kuşkusuz her insan gibi Mustafa Selânikî'nin *sivil kimliği* de pek çok subjektif değer üzerine inşa edilmiştir. Dikkatli okuyucu, eserinde ele aldığı konulara yaklaşımından, bilgi sahibi olamadığımız geçmişi, hassasiyetleri ve duruşunu az çok tahlil edebilecektir. Örnek vermek gerekirse, müellif, eserin ikinci cildinde, diğer meselelere oranla, batıdaki sınır bölgeleri halklarının maruz kaldığı durumu daha bir baskın, ayrıntılı ve hassasiyetle ele almaktadır¹. Bunun yanında, III. Murad ve sonrası dönemde kapı halkının yabancı unsurlardan oluşturulmaya başlanması, tarihçi için bozulma nedenlerinin başlıcaları arasındadır². Üzerinde düşünüldüğünde, Selânikî'nin bu değerlendirmeleri, Balkan illerinde doğup büyümüş, ayrıca bölgeye düzenlenen bazı seferlere bizzat iştirak etmiş bir insan olması açısından anlaşılabilir durmaktadır.

Selânikî'nin çok daha doğrudan ifadelerle ortaya koyduğu tüzel kimliği ise çalışmamızda, tarih yazarlığı bağlamında ele aldığımız sivil kimliğine eklemli, onu besleyen ve destekleyen resmî görevlendirmeler bağlamında algılanmaktadır

¹ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, TTK Yayınları, Ankara 1999, c. II, s. 511, 512, 518, 519, 558, 601, 636 vd.

² *Selânikî I*, s. 220, 432; *Selânikî II*, s. 471, 472, 594, 595 vd.

–ki az da olsa, eserinin satır aralarında doğrudan değinilmiştir-. Haremeyn Mukataacılığı, Sipâhiler Kâtipliği, Ruznâmecilik, Evkaf Muhâsebeciliği gibi resmî görevler üstlenen Mustafa Selânîkî, devlet çarkının çoğu kez neredeyse merkezinde bulunması nedeniyle, hem mevcut durumu doğrudan tetkik edebilme imkânını bulmuş, hem de dönemin tanıkları ve resmî belgeleri ışığında tarihini görece objektif bir yaklaşımla biçimlendirebilmiştir.³

Klasik Dönem Osmanlı sosyo-ekonomik hayatının izlerini arar bir algıyla incelediğimiz Selânîkî'nin Tarihi'nde, seksenbeş ayrı konu başlığı tespit ettik⁴. Buların pek çoğunun, kronikteki karşılığında çeşitli alt konu başlıkları da mevcuttur. Takdir edilir ki sayfalarca devam edecek bir çalışmanın temelini oluşturan söz konusu başlıklar, bu çalışmanın amacı ve kapsamını aşan daha geniş bir incelemeyi gerektirmektedir. Dolayısıyla, ikinci bir sınırlamaya gidilerek, yoğunluklu olarak ekonomiyle ilişkili konular elenip, aşağıda inceleyeceğimiz, bazı önemli sosyal tarih ipuçlarına yönelinmiştir. Bu bağlamda, mevcut tespitlerimizi iki ana başlık altında irdelediğimiz sosyal ve sosyo-ekonomik mevzular biçiminde tasnif etmiş bulunmaktayız.

1. Reayâ-devlet ilişkisi bağlamında yaşananlar

Çalışmamızın sonuna eklediğimiz konu başlıkları dizininde de izleneceği üzere, Tarih-i Selânîkî içerisindeki meselelerin önemli bir kısmı, reaya-devlet ilişkisi bağlamında ele alınabilir. Biz bu çalışmamızda, anılan meseleler arasından mini bir seçki hazırlamaya çalıştık. Ele aldığımız mevzuların özgünlüğü ve Osmanlı sosyal tarihine ışık tutma kapasitelerinin cazibesini seçki yaparken duyduğumuz kaygıyı biçimlendirmiştir.

1a. Padişahın başkente su getirme projesinin “devlet eliyle” engellenmesi

Mustafa Selânîkî Efendi, Kanunî Sultan Süleyman devrinin önemli olaylarını kronikleştirdiği bölümün ilk başlığı altında, 1563 Eylülünde yaşanan büyük bir sel felaketi sonucunda oluşan su sıkıntısını gidermek için Padişah Kanunî Sultan Süleyman'ın şehre su getirme projesinin Sadrazamca nasıl ve neden engellendiği konusunda, sosyo-ekonomik tarih açısından etkileyici bilgiler vermektedir.

Padişahın Halkalı Deresi'ndeki av sahasına gitmek üzere yola çıkıp, şiddetli yağmur nedeniyle Ayastefanos yakınındaki “*mîrî İskender Çelebi bahçesine*” yerleşmesiyle başlayan anlatı, sıkı bir yağmur ve sel tasviri ve kaydadeğer ayrıntılarla devam eder. Yetmiş dört defa yıldırım indiği, Halkalı Deresi'nden gelen selin Padişahın yerleştiği sarayı temelinden yıkmak üzere olduğu ve hatta Padişahın

³ Mustafa Selânîkî Efendi'nin biyografisi hakkında bakınız: T.H. [Bekir Kütükoğlu], “Selânîkî” maddesi, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c. 10, s. 349-351; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çeviren: Coşkun Üçok, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000, s. 150-151; Ahmet Refik, *Alimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924, s. 34-58. Mehmet İpşirli, “Selânîkî Mustafa Efendi” maddesi, *DİA*, c. 36, s. 357-359, Ankara 2009.

⁴ Anılan meseleleri çalışmanın eki olarak son kısımda görebilirsiniz.

“iç-oğlanlarından bir tuvânâ ve gürbüzün sırında “musandıraya”⁵ çıkarmak ile halâs” edildiği gibi enteresan malûmatla örülü bu tasvirde sonra Selânikî, sel nedeniyle yıkılan su kemerlerine değinmektedir⁶.

Söz konusu sel felaketinin hemen ardından Kanunî Sultan Süleyman, vezirleri ve diğer devlet görevlileriyle birlikte yıkılan su kemerlerini incelemek üzere olay mahallerine gider ve Mimarbaşı Sinân Ağa’dan görevlilerini nöbetleşe çalıştırıp kemerleri kısa sürede tamir ettirmesini ister⁷.

Selânikî’nin, “*vetimme-i kessâ*”⁸, adı altında verdiği ikinci olay-öykü, Osmanlı sosyal yaşamında devletin tespit ettiği sınırları anlamaya çalışmada önemli göstergeler sunmaktadır.

Olay-öykünün girişinde, devrin sadrazamı Ali Paşa’nın “*umûr-ı mülk ü millet husûsında*”⁹ sergilediği bilgelik belirtilir. Ardından tarihçi, Padişahın, mevcut su sıkıntısını aşmak üzere gündeme getirdiği formülü aktarmaya başlar: “*Suyu getirmek endişesine düşen*” Sultan, avlanmak amacıyla sıkça gittiği Kâğıthane Deresi civarında, şehre su taşıyıp çukur “*bostanları*” sulamak suretiyle faydası dokunduğu belli olan harabe halindeki su kemerlerini müşahede etmiş; bu çerçevede bir çok kez, kemerlerin bulunduğu bölgede Kırız Nikola isimli *zimmî*¹⁰ bir ustaya, “*râb-ı abun ahvâlîne müte’allik*”¹¹ çeşitli sorular yöneltip bilgiler almıştır¹².

Söz konusu olay, Vezir Ali Paşa’nın kulağına gelince, derhal “*zimmî mezbûru*” yakalattırır; gizlice hapse koyar. Birkaç gün içinde ustanın hapis tutulduğu haberi yayılır ve Padişaha kadar ulaşır. Kâğıthane’de ayak divânı düzenleyen Padişah, Sadrazamına, “*Su yolcu kâfirun habsine ba’is ne oldı?*” sorusunu yöneltir¹³.

Selânikî’ye göre Ali Paşa şu “*doğru*” cevabı verir:

Ben kulunuzun haberi olmadan, buzurunuza büyük hazine masrafiyla su yolu açacağımı (belirtmiş). Daba önceleri de açtığının doğru olup olmadığını öğrenmek için birkaç gün saklanmıştı; görülsün, söyleyip bilelim, ne üslup üzere olacaktır.

Ve Sadrazam, Padişahla olan diyaloguna devam eder:¹⁴

Hakikaten, su getirmek gibi faziletli bir eylem olmaz. Allah, işini kolay eylesin; ancak, Padişahım, bu suyun akışı ile İstanbul’un her maballesinde bir çeşme yapıp sular sebil olunca, çevredeki ve Arap ve Acem memleketlerinin halkı gelip nüfus

⁵ = Sundurma

⁶ İrkilen sular kemerler üstünden esâsına akıp, binâsına zarar etmiş; yıkılan kemerlerin molozları suyla karışıp Kâğıthane’deki *bülend* çınar ağaçlarının doruklarına kadar ulaşmıştır. *Selânikî I*, s. 1, 2.

⁷ *Selânikî I*, s. 3.

⁸ = (Başlığı) tamamlayıcı hikâyeye

⁹ = Devlet ve millet işleri konusunda

¹⁰ = Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altındaki gayrimüslimlere verilen ad

¹¹ = Su yolu durumuna ilişkin

¹² *Selânikî I*, s. 3, 4.

¹³ *Selânikî I*, s. 4.

¹⁴ *Selânikî I*, s. 4.

artışı ve izdihâma sebep olup, bu vilâyete et ve eklemek ve diğer yiyecek maddeleri yetiştirmek zor (olacaktır) ve muzaffer askerlerin geçimlerine büyük sıkıntı düşmesi kesindir. Bu vasıta ile Müslümanların ödedikleri fiyatlar yükselip cârî narhlar bozulup ve çift-bozanlardan İstanbul dolup, eker-biçer tâife yerlerini boş bırakıp terk eylemeleri kaçınılmazdır. Saltanatımız döneminde her ne zahmet ve meşakkat olursa çekilir; ammâ, günlerin geçmesiyle sonradan gelen şerefli evlâtlar ve büyük sultanlar zamanları ziyâde çetin olacaktır.

Kulağına gelmesinden itibaren Baş Vezir Ali Paşa'nın olaya müdahalesi son derece enteresan görünmektedir. Sadrazam, devletin ve toplumun düzeni, statükonun muhafazası sorumluluğunu o derece duymuş olmalı ki –Padişaha rağmen– su yolu yapımına girişecek olan şahsı, kendi bilgisi dahilinde gizlice hapse koydurabilmiştir. Dahası, yukarıda görüldüğü gibi, Sadrazam Padişaha, alınan karardan kendisinin haberdar edilmediği hatırlatmasını –belki sitemini– de iletmekte her hangi bir sakınca görmemektedir.

Selânikî'nin İstanbul'da yaşanan sel felaketi bağlamında kroniğine dâhil etmeye değer bulduğu, Padişahın talimatıyla şehre su getirilmesi girişiminin, dönemin toplumsal düzeni için ne tür sakıncalar barındırdığını Sadrazam Ali Paşa'nın ağzından tespit edebiliyoruz.

“Suyun gittiği yere hayat da gider”, meselinden olarak, İstanbul'un çeşitli yerlerine ulaşacak olan su, Sadrazamın öngörüsünde belirttiği gibi, pek çok insan için çekici gelecek ve yaşam tarzlarında değişiklik yapmalarında önemli bir itki olacaktır. Başkente yapılması muhtemel göçler, çift taraflı olarak bozulmalara neden oluyordu: Hem, buldukları bölgelerde yürüttükleri çiftçilik faaliyetlerini ortadan kaldırmaları nedeniyle, devlet çarkının önemli dişlileri olan tarım ürünleri üretimi ve vergi verme gibi meselelerde sıkıntı yaşanacak; hem de gidecekleri şehrin her dâim ortaya çıkma ihtimali kâim olan tedarik sorununu daha da büyütmüş olacaktı.

İstanbul'da bulunan kapı halkı, İmparatorluğun geri kalan bölgelerinin gönderdiği vergi gelirleriyle geçindikleri için, Sadrazamın belirttiği gibi, belli yerlerde çift-bozanların artması demek, asker mâişetinin *muzâyaka*¹⁵ya düşmesi demektir. Diğer yandan, yine aynı şekilde şehrin ve sarayın yiyecek maddeleri de dışarıdan gelip, devletin belirlediği narhlar üzerinden saraya ve halka satılmaktaydı. Belirtildiği üzere, Âsitane-i Saadet'in kalabalığının artması, yiyecek ihtiyacının da artması; dolayısıyla talebin fiyatları tetikleme sonucunda –aşağıda değinileceği üzere– kıtlık ve pahalılık anlamına geliyordu.

Tarihçi Nâimâ'nın reyâyı tanımladığı satırlarda da bu tehlikelere işaret edilmektedir. Nâimâ'ya göre reyânın bulunduğu yerde adaletle yönetilmemesinin devlet ve toplum için kötü sonuçları olacaktır. Öncelikle, Hazine, reyânın

¹⁵ = Sıkıntı, darlık, parasızlık.

tedarik ettiği mallardan yoksun kalabilecektir. Ayrıca, zorunlu olarak kırdan kente göç başlayacaktır. Nâima bu anlamda geleneğin altını çizerek şöyle der:¹⁶

(Bu yüzden) eski sultanlar reyâyı zâlimlerden koruyup kasaba ve köylerin harab olmasına ve reyâyadan biri şehre gelip sâkin olup zîraat ve çift sürmeden kalmasına rıza vermezler idi.

Tekrar Sadrazam Ali Paşa'ya dönersek, bir adım daha ileri gidip, söz konusu su yollarının yapılması halinde yaşanacakların, gelecekte devleti ve saltanatı zora sokacağına ilişkin Padişah'a projeksiyonda da bulunmaktadır: Paşa'ya göre statükonun bozulması, mevcut Padişah Kanunî döneminde katlanılabilir sonuçlar doğurabilirken, ondan sonra gelecek Padişahların büyük sıkıntı çekecekleri ortadadır.

Günümüzden bakıldığında kulağa son derece hoş gelen başkente su getirme projesinin, XVI. Yüzyıl Osmanlı Devletinin sosyo-ekonomik dengesinde nelere tekâbüle ettiği güzel bir örnek oluşturan yukarıdaki "*tetimme-i kıssa*"nın sonunda Selânikî, –otuz sene sonra yaşanan sıkıntıların yoğunluğundan olsa gerek– Sadrazam Ali Paşa'nın geleceği öngörebilen bir kişiliğe sahip olduğunu teslim etmektedir¹⁷.

1b. Üngürüs Seferi hazırlıklarının sosyo-ekonomik sonuçları

Selânikî Tarihî'nin III. Mehmed Dönemi bahsi altında ele aldığı olaylar arasında, Padişahın Üngürüs Seferi çerçevesinde yaşananların, İstanbul seknesinin meslekî profilini hangi sebeplerle ve nasıl değişime uğrattığına dair bazı önemli bilgiler bulunmaktadır.

Sefer hazırlıkları dolayısıyla İstanbul'a akan insan ve hayvan kalabalığı tarihçiye göre, daha önce görülmemiş bir izdiham sergilemekteydi. O kadar ki, sokakta hareket etmekte güçlük çekiliyordu. Söz konusu kalabalık nedeniyle dükkânlar açılmamış; arpanın "*kilesi*"¹⁸ elli akçeye yükseldiği halde bulunmaz olmuş; ekmek de aynı şekilde zorlukla edinilir bir duruma gelmişti. "*Emir dinlemeyen askerler, insafî olmayan vurguncular ve lanetlenmiş çarşı (halkı) ile pazar edilememiş*" ve başkentte böylesine bir durum çok zamandır görülmemiştir¹⁹.

Padişahın sefere çıkışının ardından, "*tahtgâb-ı saltanât-ı şehri-i Kostantiniyye'nin*" büyük bir kıtlık ve pahalılığa "*yüç tuttuğunu*" belirten Selânikî, tüm bunların nedenleri üzerinde durmaktadır:

Onun saydığı nedenlere göre, öncelikle, eski dönemlerde yeni yetişen her insan, "*orağa ve harmana mukayyed oldukları*" için şehire az gelmek âdettendi. İkinci olarak, sefer için gerekli olan tüm mühimmatı "*Karadeniz'den Tuna yalıklarına bı-*

¹⁶ *Târib-i Na'ımâ*, Haz., Mehmet İpşirli, c. I, TTK Yayınları, Ankara 2007, s.22.

¹⁷ *Selânikî I*, s. 4.

¹⁸ = Kırk litrelik hububat ölçüsü

¹⁹ *Selânikî II*, s. 608.

rakmak için gelen rençber gemileri, navlun²⁰ ile tutulup” yüklenmiş oldukları halde “*kaçup gelmez olmuşlardı.*”²¹ Üçüncüsü, pazarcılar tümüyle sipahi, yeniçeri, cebeci, topçu ve arabacıardan oluşmaktaydı ya da söz konusu kapı halkını oluşturan gruplar, “*mukarrer ü mubakkak*” ortak ve sermayeciydiler.²²

Selânîkî’nin sıraladığı tüm bu nedenlerle, Padişahın Üngürüs Seferi bir tür tetikleyici sebep olmak üzere, başkentin sosyal dengesini bozmuştu. “*Öyle ki, sıkıntı veren bu sefer dolayısıyla herkes işini bırakıp (İstanbul’dan) ayrılmış; dağılmışlardı.*” Bu nedenle, “*yeni baştan dükkândarlar, tablakârlar²³ ve pazarcılarının*” Başkente gelmesine “*ihtiyaç duyulmaktaydı.*”²⁴

Yukarıdaki satırlarda lokal bir tezahürünü aktardığı bozulmanın emareleri, Mustafa Selânîkî’nin tespitlerine göre daha Kanunî döneminde başlamıştır. II. Selim’in tahta çıkışı kapsamında değerlendirdiği satırlardan anlıyoruz ki, henüz o senelerde İstanbul’da insan kalabalığı nedeniyle ortaya çıkmış olan bir yiyecek sıkıntısı söz konusudur. Kalabalığı inşa eden sebepleri de ele alan Selânîkî, ciddi bir sosyal ve sınıfsal değişimden söz etmektedir: “*defterli raiyet ve raiyyet oğulları*”, zaman içinde devletin merkezine gelip, burada ya kapı halkına dahil olmuş ya da dirlikler edinip “*eli emirlü*” olmuşlardır²⁵. Selânîkî’nin verdiği bilgiler ışığında “*avâmdan iken eline kılıç almağla havâsa ilhak olan*” bu kişilerin problemlili konumları yeni Padişahın tahta çıkışıyla –yeni bir tahrir yaptırma fikri dahil olmak üzere– çeşitli biçimlerde düzeltilmeye çalışılmıştır²⁶.

Bozulmaların sosyo-ekonomik tabanlı ayağı, III. Murad döneminde de devam etmiş görünmektedir. Bu dönemde “*bâsılı harcına vefâ itmez virân memleket*”²⁷ Şarka düzenlenen seferler nedeniyle, vergi defterlerinin sipahiler yerine, geride kalan ehil olmayan “*nice kimseye*” verilmesi ve hatta ardından başkente para karşılığı satılmaya başlaması²⁸ son tahlilde, “*tekâlîf-i şakka*”²⁹nın “*memleket reyası*” üzerine daha önce görülmemiş bir şekilde yüklenmesiyle sonuçlanmıştır³⁰.

Halkın omuzlarına III. Murad döneminde yüklenen ağır vergiler, Sultan III. Mehmed hükümranlığında artarak devam ederek “*vâcib derecesine vardığında*”³¹, Selânîkî’nin İstanbul’daki kıtlık ve pahalılık nedeni olarak yukarıda sıraladığı sosyo-ekonomik sonuçlar ortaya çıkmış olmalıdır.

²⁰ = Gemi kirası

²¹ *Selânîkî II*, s. 615.

²² *Selânîkî II*, s. 616.

²³ = Başında tabla ile gezen satıcılar

²⁴ *Selânîkî II*, s. 616.

²⁵ *Selânîkî I*, s. 56, 57.

²⁶ *Selânîkî I*, s. 57.

²⁷ *Selânîkî I*, s. 429.

²⁸ *Selânîkî I*, s. 276.

²⁹ *Tekâlîf-i şakka*, hukukî dayanağı olmayan ve dolayısıyla çoğunlukla haksız bulunan vergilerdir. Ahmet Tabakoğlu, “Tekâlîf” maddesi, TDV Ansiklopedisi, c. 40, s. 336.

³⁰ *Selânîkî I*, s. 292, 427.

³¹ *Selânîkî II*, s. 478, 479.

Anılan sonuçlara tekrar bakarsak; Padişahın Üngürüs Seferi vesilesiyle İstanbul'a sükün eden halk, yaşadıkları memleketlerde ifade edilen zulüm altında, önceki zamanlarda olduğu gibi, "orağa ve harmana mukayyed" olamamış; sefer çerçevesinde carî olan sosyo-ekonomik fırsatları değerlendirmek istemiş olmalıdır. Böylece tarihçinin hatırlattığı "şehre az gelme, kadim geleneği" zorunlu olarak yıkılmış görünmektedir.

Diğer yandan Selânikî'ye göre, savaş için malzeme taşıyan rençber gemileri –ve içindeki rençberler– muhtemelen, yine sözü edilen kötü koşullar nedeniyle –sözde geçici olarak– gittikleri Tuna boylarında kalmayı tercih etmiş, geriye dönmemişlerdir.

Kapı halkının, İstanbul'un esnaf ve tüccar sınıfıyla münasebeti ve bu sınıflara olan meylinin anatomisi ise, başlı başına bir araştırma konusu olmakla birlikte, muhtemelen ekonomik güven eksikliği sonucu neşet etmeye başlamıştır –ki Selânikî, III. Murad devrinden itibaren, bu türden sosyo-ekonomik bunalımlara sık sayılabilecek oranda değinmektedir³².

Selânikî'nin İstanbul merkezli, ancak ülkenin her tarafıyla fiilen ilgili olan sefer hazırlıkları bağlamında aktardığı yukarıdaki bilgiler ve tespitler, Osmanlı sosyal tarihi açısından göz ardı edilemez niteliktedir. Ele alınmaya çalışılan malûmatın, devletin, savaş ve buna bağlı olarak ekonomi politikaları sonucunda, ülkedeki sosyal sınıfların ve gündelik yaşam kimyasının nasıl bozulduğu ve ortaya çıkan yeni problemler bağlamında algımızı destekleyici kimi öğelerle örülü olduğu düşünülmektedir.

1c. Acemi-oğlanı devşirme düzeninin bozulmasının reaya üzerindeki etkileri

İncelememizin başında belirttiğimiz gibi, Mustafa Selânikî'nin, eleştirel anlamada yaklaştığı devşirme sisteminin aldığı yeni biçim, "Devlet-i Osmanîye 'nün perîşan-hâl olmasının"³³ merkezini oluşturan etmenlerdendir.

Söz konusu yeni biçimin halka olan etkisini, "kadim Osmanlı adetine" göre 998/1590 senesinde yapılan devşirmeler bağlamında kronik konusu eden Selânikî, evvela, bu edimin daha önceleri nasıl yapılmış olduğunu hatırlatır:³⁴

Yeniçeri Ocağının seçkin ve âdil çorbacıları, Padişah fermanı ile Rumeli ve Anadolu'ya, olagelen eski üsûb üzere, süriüç³⁵ Yeniçeriler ile gidip memleket reayasından hizmete yarar evlatlarını devşirirlerdi.

³² Selânikî I, s. 213, 220, 263, 303, 345, 427-430; c. II, s. 478, 512, 518, 601, 604, 770 vd.

³³ Selânikî I, s. 432.

³⁴ Selânikî I, s. 220.

³⁵ = Devşirilen çocukların sevk işlemlerini düzenleyen yeniçeriler.

Tarihçi, yaşadığı dönemde bu işin nasıl kötü bir dönüşüme uğradığını ise şöyle ifade etmektedir:³⁶

Şimdiki zamanda Yeniçeri ağaları, oğlan devşirme hizmetini insafsız ve itidâlsiz olan cevâr ve sitemkârları bulup, haddinden fazla bahşış adı altında rüşvetlerini alıp, memleket reayasına koyun sürüsüne kurt salar gibi gözünü dönmüş katil ve oburları Padişah emirleri ile musallat edip, reyanın zenginlerinin sınırsız malını alıp ve fukara ve güçsüzlerinin yerini ve yurdunu yıkıp, evlâdını almaktadırlar. Ekseriyetle ecnebi dahi Yeniçeri Ocağına bu yoldan girip, Yabudi, Çingene ve Rus ve Çerkez ve Türkler ve gayri-meşru reziller deftere geçip sayısız miktarda mal alınıp, oluş-bozulmuş âlemi, bu vasıta ile ve zâlimlerin zulmü ile âlem dolup gittikçe bidat ve kötülük çoğaldığı için, sığınacak dinin Padişahının dergâhına dilekçeler sunulup, Yeniçeri Ağası Mahmud Ağa ve Kethüdâ Bey görevden alınıp.....

Görüldüğü üzere, kendisi de çeşitli kademelerde yer almış bir devlet görevlisi olan Mustafa Selâniki, devşirme sisteminin aldığı yeni biçimi son derece ağır bir dille eleştirmektedir.

Yeniçeri ağalarının, bir “*üslûb-ı kadîm*” olduğu ifade edilen “*Sürücü Yeniçeriliği*” işletmeyi, bu kurum yerine ehliyetsiz kişileri acemi-oğlanı devşirmeye göndermelerinin altında yatan nedenleri eserin sayfalarında doğrudan göremesek de daha önce değindiğimiz kapı halkının diğer meslekî alanlara intisâbı, uzun Şark seferleri gibi bozulma unsurlarının etkili olduğu kanaatindeyiz.

Bu bir yana, Selâniki yeni ve sakat devşirme düzeninin halka olan yansımalarını gayet açık ve ağır bir eleştirelilikle anlatmaktadır. Onun eleştirilerinden anlaşıldığı üzere, devşirme hizmetini ifâ eden “*insafsız ve itidâlsiz, gözünü dönmüş katil ve obur*” görevliler için aslanan, ceplerine koyacakları bahşış-rüşvetin miktarı olup; işin niteliksel tarafı hiçbir önem taşımamaktadır. Burada fakir ve zengin halktan devşirilen çocukların karşılığında aldıkları meselesi çok açık değildir. Zengin bir aileden, devlete çocuk verme karşılığında haddinden fazla para istenmesi dışında fakir aileler için metinde kullanılan “*yerini yurdunu yıkıp evlâdını alma*” ifadesinin tam olarak ne anlama geldiği anlaşılammıştır. Bu noktada, anlatılmak istenen büyük ihtimalle bu ailelerin güçlerini aşan bahşışlere/rüşvetlere mecbur edilmeleri olmalıdır. Aksi takdirde, böyle bir karşılığı olmadan fakir ailelerden acemi-oğlanı devşirmek ya da aileleri buna zorlamak menfaat açısından yukarıda çizilen görevli profiline uymamaktadır.

Söz konusu uygunsuz yollarla devşirilen çocukların sıralanan etnisiteleri de Osmanlı sosyal tarihi açısından enteresan gözükmektedir. Fark edileceği üzere Selâniki, bu unsurları sayarken, esas itibarıyla söz konusu milletlerin devletin içinde yeri olmaması gerektiğini imâ etmektedir. O kadar ki onların adını “*gayri-meşru reziller*” biçiminde tanımladığı kesim ile birlikte anmaktadır. Şimdi, iki sorunun akla gelmesi muhtemeldir: birincisi, tarihçi, önceki cümlelerde “*ecnebi*” biçiminde tanımladığı milletleri –ki Türkler de bunların arasında zikredilmekte-

³⁶ *Selâniki I*, s. 220.

dir– hangi unsuru ya da unsurları meşrûlaştırmak için kaleme almıştır? Anlaşıldığı kadarıyla, bazı etnisiteler özellikle sayılmamıştır. Mesela, bu milletler arasında Nemçeler, Rumlar, Arnavutlar, Bulgarlar, Macarlar yoktur.

Bağlı olarak, ikinci sorumuz ise, Selânikî'nin sıraladığı unsurların hangi özellikleriyle “*hoşlanılmayan ecnebi*” tanımlamasına girdiğidir. Bu bağlamda dinî kimliğin bir etkisi olmadığı ortadadır³⁷. Tarihçinin tavrındaki ötekileştirmenin kaynağı anlaşılammakla birlikte ayrı bir inceleme konusu olduğu açıktır.

Galiba, yukarıda ele aldığımız bahsin en iç açıcı kısmı, halkın kendilerine uygulanan sözkonusu zulüm dolayısıyla devlete/Padişaha verdikleri şikâyet dilekçelerinin son derece titizlikle ele alınmış olmasıdır. Görevden alınmaların, halkın yüreğine su serpecek sembolik bir edim dışında mevcut sorun açısından köklü çözümler üretemediği eserin ilerleyen sayfalarında kendini belli etse de.

2. Reayâ, devlet ve din üçgeninde yaşananlar

Bir sosyal tarih klavuzu olarak ele almaya çalıştığımız Tarih-i Selânikî, reaya devlet ve din üçgeninde yaşanan birtakım meseleleri de zikretmektedir. Söz konusu yelpaze oldukça geniş ve renklidir. Çalışmamızın sonundaki konu başlıkları dizinine bakıldığında, bu bağlamda yaşanan olayların, “*Ulemanın Cuma Namazında Sefere Gitmeyen Padişahı Protestosu*”ndan, “*İsyancı Sipahilerin Cesetlerinin Denize Atılması Fetvası*” ya da “*Çizmece Tekkesinde Sarhoş Kavgası ve Ölüm*ler”e, biri diğerinden son derece farklı –ve aynı zamanda merak uyandıran– niteliklere sahip olduğu anlaşılabilir.

İlk bölümde olduğu gibi, bu bölümde de mini bir seçki oluşturduğumuz başlıklar seçilirken, meselelerin özgünlüğü ve Osmanlı sosyal tarih çalışmalarına ışık tutucu olmalarına özen gösterilmiştir.

2a. Donanma, ayş û nûş eylemleri karşısında devlet ve ulemânın tavrı

Üngürüs Seferi sırasında vefat eden Osmanlı İmparatorluğu'nun (Selânikî'ye göre) kırksekiz yıllık³⁸ Padişahı Kanunî'nin kırksekiz gün gizlenen ölümünün ardından oğlu II. Selim'in henüz tahta geçtiği günlerde yaşanan bir olay, üst başlığımız açısından son derece cezbedici görünmektedir. Mustafa Selânikî'nin, belki tamamen Kanunî'nin çıktığı son seferde kazanılan zaferler

³⁷ Selânikî, malûm durumu, eski ve doğru metodu açıkladığı satırların devamında, devşirilen çocukların *îmana gelmelerinin* görevliler için *gazâ ve cihâd sevâbına* olduğu biçiminde ortaya koymaktadır. *Selânikî I*, s. 220.

³⁸ Selânikî, edebî kaygılarla iki rakam arasında paralellik kurup Kanunî'nin 46 yıllık hâkimiyetini 48'e yuvarlamış olabilir. Tam olarak şöyle diyor: “Ve merhum u mağfurunlehin meyyiti bu mahalle dek kırk sekiz gün tamâm setr olunmuşdı. Ammâ bu arada keşf olup âşikâr olmağla kırk sekiz yıldan berü serîr-i izzetde pâdişâh-ı dîn-i penâh mevt u hasreti muhkem te'sir eyleyüp sûziş-i mâtem ile her kişi âh u nâle vü efgâna âgâz eyledi.” *Selânikî I*, s. 47.

bağlamında, belki de bizzat olayın niteliği açısından kayda değer bulduğu bu gelişmeler, bugünden bakıldığında, siyasî ve sosyal tarih dairesinde sıradışı mesajlar vermektedir.

Padişah II. Selim, tahta geçmesiyle birlikte kendini gösteren birtakım önemli sorunları yatıştırdıktan³⁹ hemen sonra⁴⁰ Sadrazama bir ferman gönderir. Selânîkî, ferman metnindekileri şöyle aktarmaktadır:⁴¹

Büyük dedelerim Âl-i Osmân için, her gazâ ve cihad ile fetih yaptıklarında, din ve devlet düşmanlarına nispet, şehir halkına, sevinç ve gönül ferahlığı için donanma edip, neşe ve zevk ile yiyip içmelerine ruhsat vermeleri kânûn-ı kadîmdir. Merhûm Sultan'ın eylediği gazâ, hiçbir padişaba nâsîp olmamıştır; özellikle cibannın bekeçisi saltanat tahtımıza müyesser olmuştur. Şehr-i İstanbul halkına donanma için nidâ ettiresin.

Emri alan Sadrazam, “Ulemâ-i dîn buna rıza göstermez, câiz görmezler; çok haram işe engel olmuşlardır” biçiminde olumsuz bir cevap kaleme alacak iken Kâtibi “mâni olup”, şu hatırlatmayı yapar:⁴²

Niçin muhalefet ediyorsunuz? Âlemin düzeni her zaman baskı altında olmaya tabammül etmez; kimi zaman da genişlik/ferahlık ister. Padişahların şerefli kalpleri neye teveccüh eylerse câizdir ki hayır ondadır.

Selânîkî bu diyalogların ardından –ulemâ gibi kendisinin de pek içine sinmediği anlaşılın– donanma ve şenliklerin nasıl yapıldığını aktarmaktadır:⁴³

İstanbul ve Galata'nın câhil ve haşere halkı⁴⁴, süslenmişler ve karı dünyayı donatıp yeni gelin eylemişlerdir. Devrin ibtiyarları dahi şamata, fite ve eğlence ile yene-ri ergen olmuş gibi, yarının tasasını unutmışlardır.

İlerleyen satırlarda sözkonusu donanmayı “ayş u nûş” ehli temelinde eleştirmeye devam eden Selânîkî, olayın geçtiği senenin ebced tarihini⁴⁵ dahi “aralaksız sarboş”⁴⁶ kelimeleriyle düşmektedir.

Yukarıda vermeye çalıştığımız Padişah II. Selim'in donanma yapılması emri çerçevesinde gelişen olaylara –ulemâ-devlet çatışmasına atfı saklı kalmak kaydıyla– reaya ile ilgili olarak daha yakından bakmaya çalıştığımızda, insanların gündelik hayatlarına, muhtemelen asayiş kaygısıyla –Sadrazam katibinin de belirttiği

³⁹ Selânîkî I, s. 54 vd.

⁴⁰ Metinden anlaşıldığı kadarıyla, Ramazan bayramının son gününde vuku bulmuştur.

⁴¹ Selânîkî I, s. 61.

⁴² Selânîkî I, s. 62.

⁴³ Selânîkî I, s. 62.

⁴⁴ = *Avâm-ı hevâm-ı İstanbul ve Galata*

⁴⁵ Arap alfabesindeki her bir harf için belirlenen bir sayılar sistemiyle oluşturulan Ebced Hesabı, kelime ve cümlelerin sayısal değerini hesaplayıp belli anlamlar yüklemeye kullanılırdı. Mustafa Uzun, “Ebced”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, c. 10, s. 68-70.

⁴⁶ = *Müddin-i hamr / 1567*

üzere– “*mubkem*” bir yasaklar manzumesinin eşlik ettiğini görürüz. Bu yasakların Ramazan ayı dışında hangi dozlarla sürdürüldüğü bilinmemektedir; ancak, yine kâtibin ifadelerinden genel anlamda sıkı bir idarenin sözkonusu olduğu düşünülebilir. Ayrıca, aşağıda değineceğimiz satırlardan, içkinin, bir padişahın (Kânunî Sultan Süleyman) bütün bir hükümdarlığı boyunca da yasaklanabileceği izlenimi ortaya çıkmaktadır.

Kanunî'nin çıktığı seferde vefatının ardından, ordu, dönüş yolunda, Belgrad'ta, müstakbel padişah II. Selim'le buluşur. Konaklanan bir noktada ziyaret amacıyla çiçeği burnundaki Sultanın huzuruna giren kadıaskerler, içki içilmesi meselesine bakışlarını peşinen sergilemek amacıyla olsa gerek, şunu söylemeyi ihmal etmezler: “*Şarabı merhum babanız kaldırmışlardı; keşke sizin şerefli zamanınızda da yasak olsa.*”⁴⁷

Kanunî dönemindeki uygulamanın –en azından resmî olarak– içkinin yasak edilmesi yönünde olduğu bir yana, yukarıda belirtildiği gibi, bu durumun bir devlet politikası biçiminde süreklilik arz etmediği; sultandan sultana değiştiği eserin sonraki bahislerinde ortaya çıkmaktadır.

Nitekim, tarihçinin III. Murad'ın hükümdarlığı süresince kaydettiği olaylar çerçevesinde, bu türden bir yasaklamanın izlerine rastlamıyoruz. Bilâkis, anılan dönemle ilgili olarak, örneğin, Şehzade III. Mehmed'in ihtişamlı sünnet töreninin kaydedildiği satırlarda –Selânîkî'nin, “*aralarında kadîmden olageldiği üzere*” hatırlatmasıyla verdiği– “*busumet ve kavga*” çıkararan “*ölü gibi sarhoş*”⁴⁸ sipahi ve yeniçerilerle” karşılaşmaktayız.⁴⁹⁵⁰

⁴⁷ *Selânîkî I*, s. 52. Hatta, Selânîkî'nin satırlarına bakarsanız kadıaskerler, adetâ, sırf bunu söylemek için müstakbel padişahın huzuruna girmişlerdir.

⁴⁸ = *Meyyit mesabesinde mest* ; *Selânîkî I*, s. 135.

⁴⁹ *Selânîkî I*, s. 135.

⁵⁰ Gerçekten de XVI. Yüzyılın diğer kaynaklarına da yansıdığı üzere, yüzyılın sonuna doğru, son derece neşeli ve eğlenceli –ve galiba en kalabalık– düğün olan III. Mehmed'in sünnet düğününün sonunda Yeniçeri ve Sipahiler arasında çıkan kavga, Padişahın karşısında iki Sipahinin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Hadisenin nedeni ise anlatacağımız üzere, son derece sıradışı durmaktadır. Hasan Beyzâde ile Selânîkî'den aktarıldığı anlaşılan, Peçevî ve Nâimâ tarihlerinde de yer alan bu kanlı olay, Selânîkî'de –sofu yanının etkisiyle olacak– nedenine değinmeden çok kısa geçirilmiş ve tarihçi, garip bir biçimde, katledilen iki Sipahiyi, “ölü derecesinde sarhoş bir-iki bedbaht” biçiminde aksettirmiştir (*Târib-i Selânîkî*, c. I, s. 135. Sıfatın orijinal hali şöyledir: “meyyit mesâbesinde bir iki mest bed-baht”) Mezkûr olay, Hasan Beyzâde'de ise geniş olarak ele alınmış; ondan alınan bilgilerle de Peçevî ve Nâimâ Tarihlerine konu olmuştur. Hasan Beyzâde'nin aktardığına göre kırkıncı gün Şehzâdenin sünnet edilmesi gerçekleşikten sonra düğün on gün daha devam etti. Akâbinde, aşağıda zikredilecek kavga “*sürdan feragât*” sebebi oldu. Pâdişah ile maiyeti Topkapı Sarayı'na çekildi (*Hasan Beyzâde Tarihi*, c. II, s. 293-294. Karşılaştırınız: *Târib-i Nâimâ*, c. IV, s. 1914; *Peçevî Tarihi*, c. II, s. 66). Olayın ayrıntılarına dönersek, Hasan Beyzâde'ye göre, sünnet düğünün yapıldığı dö-

III. Mehmed hükümdarlığı döneminde, İstanbul'da yaşanan bir yangın çerçevesinde verilen bilgiler ise, hem içki hem de eğlence uygulamaları açısından son derece enteresan durmaktadır: 1596 yılının 30 Mayıs, bayramın ikinci gecesinde aniden çıkan bir yangında yeniçeriler, alevlerin sardığı evlere müdahale ederler; buna karşın, aynı zamanda, yangından nasibini alan Subaşının evinde yağmada ve talanda bulunurlar⁵¹. Tarihçi, olayın devamını şöyle aktarır: ⁵²

Mübarek Ramazan ayında şarap içenlere siyâset olunup, meyhaneler açılmayıp ve mübarek bayramda hâşâ kefere panayı gibi salıncak olmayıp, İslâm ehli günah-tan⁵³ men olduğunun intikamını eşkıyalar, Subaşudan aldılar.

Selânikî, bu fotoğrafı değerlendirirken, dönemin resmî yasakları ve yasaklama nedenlerini ortaya koymakla kalmaz; gerek içki içilmesi ve gerekse bayram eğlenceleri düzenlenmesi mevzularındaki birtakım sübjektif yargılarını da belli eder: Ona göre yeniçerilerin bu ediminin arkasında, devletin bazı yasaklamalarının “*intikâmî*” vardır⁵⁴. Bu bağlamda görülüyor ki, yeniçeriler grubu, ekonomik konularda (ulûfelerinin niceliği ve tabii ki niteliği; aktif ya da pasif olarak ticarete sirayet etmeleri vs.) olduğu gibi, devletin bazı sosyal uygulamalarında da “*taraf*” olabilmişlerdir.

III. Mehmed döneminde içki ve bayram şenlikleri çerçevesinde getirilen yasalara gelince, öncelikle, burada da Ramazan ayı süresince geçerli olan bir içki yasağının sözkonusu olduğunu görüyoruz. Bunun, daha önce belirtildiği gibi, sâir zamanlarda sözkonusu anlamda bir yasaklama olmadığına; dahası metinden anlaşıldığı üzere bir meyhane kurumunun varlığına işaret ettiği açıktır. Ve fakat, içki yasağının, III. Mehmed döneminde son derece sert uygulandığı, nite-

nemde Harem'den çıkarılan İçoğlanlar, “tarz-ı kadîm” ve “yapıla geldiği” üzere, “kimi Müteferrika, kimi Çarşnigirler zümresine” kimi de Sipahi bölüklerine dâhil edilip, çeşitli görevlere getirilmişler; böylece “nifak sahibi kişiler bir araya toplanmışlardır.” Süleymâniye yakınındaki “Kemer-odalarında” fahişeler getirip içki alemini yapan sayısı yüzün üzerindeki bu topluluğu haber alan –katı ve acımasızlığı yüzünden “Tanrı bilmez lâkabı ile meşhûr”– Subaşı Ahmet Çavuş, yanındakilerle gidip bu odaları basar. Fâhişeleri toplayıp götürmek isteyince karşı saldırıya uğrar ve mağlup duruma düşmekle kalmaz, eli ayağı bağlı olduğu halde Sipahilerce Atmeydanı'na, Pâdişah'a nâzır bir yere getirilip bırakılır. Yeniçeriler bu manzara karşısında hırslanıp gazâba gelirler; böylece iki taraf arasında kavga başlar ve Pâdişah'ın karşısında iki Sipahi katledilir. Neden sonra, o dakikaya kadar meydanda gözükmeyen Yeniçeri Ağası Atmeydanı'na gelir ve Sadrazam Sinan Paşa'dan işittiği sıkı bir azar eşliğinde Yeniçerileri meydandan uzaklaştırır. Böylece düğün şenlikleri için Atmeydanı'nda bulunan halkın önünde cereyan eden bu kanlı olay sona erdirilebilmiştir. (*Hasan Beyzâde Tarihi*, c. II, s. 294-296; Karşılaştırınız: *Târih-i Selânikî*, c. I, s. 219; *Târih-i Nâimâ*, c. IV, s. 1914; *Peçeni Tarihi*, c. II, s. 66.)

⁵¹ *Selânikî II*, s. 601.

⁵² *Selânikî II*, s. 601.

⁵³ = *Ma'syetten*

⁵⁴ *Selânikî II*, s. 601.

kim, yaşanan Ramazan ayı içinde yasağa uymayanların, “*siyasetle*” cezalandırıldığı bilgisi, diğer dönemlere oranla oldukça çizgi dışı durmaktadır.

Bununla birlikte, Padişah III. Mehmed döneminde geçen bir başka olay ise, bir tekke “*mahalinin*” nasıl muhabbet mekânı olarak kullanılabildiğini ortaya koyarken sözkonusu sohbet ve içki meclisine katılanların sosyal statülerinin kayda değer bir çeşitlilik sergilediğini yansıtmaya açısından son derece ilginç durmaktadır. Selânikî'nin, “*Mübâreke Eyyâm-ı Şerîfede Erbâb-ı Şakânun*”⁵⁵ Çizmecî Tekkesi'nde⁵⁶ İtdükleri Fesaddur” başlığı altında kaleme aldığı olayda, “*baz peşinde koşan tayfa*”⁵⁷ eşkıyasının kötü isim yapmışlarından” şeklinde tanımladığı kişilikler, “*çavuş, sipah ve sâir esnaftan*” olmak üzere değişik meslek gruplarına mensuplardır.⁵⁸

1597 senesinin Nisan ayı başlarında –başka bir ifadeyle, yukarıdaki *siyaset* olayından yaklaşık bir yıl sonra vaki olan hadise, “*deniz kenarındaki mesîre yerinde konumlanmış olan Çizmecî Tekkesi demekle meşhûr gelen-geçen mahalinde*” yaşanmıştır. Tarihçiye göre burada toplanıp bir araya gelen “*İstanbullu yârenlerden, bahadırılar, âşıkklar ve atlılar*” içki içip sohbet ederlerken “*kötülüklerin anası olan şarap vasıtasıyla*”⁵⁹ kavgaya tutuşurlar. Tüm topluluk hançer hançere birbirlerine girerler⁶⁰. Şiddetli sarhoş kavgasında, “*yirmi kişiden fazlası yaralanmış; üç kişi ise orada vefat etmiştir. Yaralılarından ikisi de İstanbul'da gizlendikleri yerde vefat etmiştir.*”⁶¹

Selânikî olayın aktörlerini sosyal gruplar ya da sosyal duruşlar açısından da bir tür tasnife tâbi tutmaktadır ki evvela bütününü heteredoks İslâm'a atıfta bulunan *yârenlik* şemsiyesi altında tanımlayıp, alt gruplar halinde “*bahadırılar, âşıkklar ve atlılar*” biçiminde sıralamaktadır. Tarihçi, anlatının devamında olay mahalinde hayatını kaybedenlerden yalnızca ikisiyle ilgili olarak fazladan özel bilgi verme ihtiyacını duymakla, o kişilerin mensubu oldukları sosyal grupları vurguluyor gibidir. Bunlardan ilki, “*gerçek bir seyyid soyundan*” gelmiş olan Hüseyin isimli gençken, ikincisi, esasen Diyarbakır'da yaşayan Küçük İbrahim isimli zâlim bir sipahidir.⁶²

⁵⁵ = Haydutlar, eşkıyalar

⁵⁶ XV. Yüzyılda Çizmecibaşı Bedrettin Ağa tarafından Kabataş'ta yaptırılan tekke, büyük bir hayır kurumu olup, semtin merkezini oluşturur bir konuma sahipti. Bir Halvetî tekkesi olan yapı, XIX. Yüzyılda tamamen yıkılmıştır. Ayşe Bölükbaşı, “XVI. Yüzyıl İstanbulunda Devlet ve Tarikatlar: Halvetî Tekkelerinin İnşasında Devlet İdarecilerinin Rolü”, *History Studies*, c.6, s. 3, Nisan 2014, s. 79.

⁵⁷ = *Erbâb-ı heva vü heves*

⁵⁸ Selânikî II, s. 677.

⁵⁹ = *Ümmü'l-habâis şarab vâsıtasıyla*

⁶⁰ = *hancer hancere pîç-â-pîç olup*

⁶¹ Selânikî II, s. 677.

⁶² Selânikî II, s. 677-678.

Görüldüğü gibi, Çizmecei Tekkesi'ndeki olaya karışanların; dolayısıyla “*şürb-i şarâba ikdâm edenlerin*”⁶³ profili gayet heterojen bir izlenim bırakmaktadır. Anlaşılan, ulemânın yasak etmeye çalıştığı içki içme edimi –en azından Selânîki'nin İstanbulunda– kayda değer bir yaygınlık sergilemektedir.

Diğer yandan, şenlik ya da eğlenceler bağlamında değerlendirilebilecek olan salıncak kurulması faaliyetinin Selânîki tarafından algılanma biçimi son derece enteresan durmaktadır. Ona göre salıncak, bir kâfir icadıdır ki panayırlarında kurarlar. Anlaşıldığı kadarıyla tarihçi, salt bir kâfir icadı olduğu için salıncığa itiraz etmiyor Muhtemelen –bugün Anadolu'da kimi yerlerde izlerini görebildiğimiz gibi– bu edimin etrafında gelişmiş, cinsiyet kaygısı olmayan; kadınlı-erkekli bir eğlence kültürü vardır ve Selânîki'nin itirazı bu bağlamda biçimlenmektedir. Yine muhtemeldir ki, gerek Ramazan ayında *şarab içme* ve gerekse bayramda “*salıncak olmasının*” yasaklanmasıyla bir yandan olası asayiş meseleleri engellenirken, diğer yandan Müslümanların, günahattan alıkonulduğu düşünülmüş olmalıdır. Bu bağlamda, hem ulemâ hem de Selânîki'nin temsil ettiği kalem ehli açısından, genel anlamda eğlencenin aktörleri görünen halka yönelik, ciddi bir ötekileştirme çabasının olduğunu ortadadır. O kadar ki Selânîki'ye göre eğlence ve/veya “*ayş u nûş*” heveslisi olan halk kalabalığı, hem “*câhil*” hem de “*parazît*” olup “*baz peşinde koşmaktadırlar.*”

Sonuç olarak anlaşılıyor ki, Selânîki Tarihi'ne göre, içki içilmesi ve eğlenceler karşısında sergilenen tavır, üç ayrı padişah döneminde birbirinden farklı olmuştur. Özetlersek, Kanunî döneminde, yılın her ayında geçerli olduğu kaydedilen kesintisiz bir içki yasağı, oğlu II. Selim'in hükümdarlığında büsbütün geçersiz bir uygulamaya dönüşmüştür. Bilâkis o, zaferleri kutlama adına donanma yapılmasını emrederken, bu faaliyet çerçevesinde yiyip-içip-eğlenmeyi teşvik etmiştir. III. Murad döneminde de buna benzer bir uygulamayla karşılaşmaktayız. Oysa III. Mehmed, Ramazan ayıyla sınırlı olmak kaydıyla, içki yasağını, –bozanların siyâset edilmesini getirerek– muhkem bir biçimde câri kılmakla kalmamış; bayram eğlencelerinin salıncak ayağını da yasaklama yolunu seçmiştir.⁶⁴

⁶³ = Şarap içmeyi sürdürenlerin; *Selânîki II*, s. 677.

⁶⁴ Avusturyalı Baron Wratislaw'ın XVI. yüzyıldaki gözlemlerine göre ise Atmeydanı'nda her gün türlü türlü eğlenceler ve sportif oyunlar düzenlenmektedir. Hokkabazlar, kılıççılar, okçular ve güreşçiler, meydanın bildik çehrelerindendir. Bu oyuncuların çevrelerinde biriken halk, gerek onlar üzerine girdikleri iddialarla ve gerekse sadece seyrederek (Metin And, “16. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Yaşam”, *Osmanlı Uygarlığı*, Haz. Halil İnalçık, Günsel Renda, c. I, s. 437) meydan ahalisini inşa etmektedirler. Gelibolulu Mustafa Âli'nin Atmeydanı'ndaki Yılanlı Sütuna dâir verdiği bilgiye bakılırsa, sportif faaliyetleri sadece teb'adan insanlar değil ekâbir de düzenliyordu. Kânûnî'nin Sadrazâmı İbrahim Paşa, birgün Atmeydanı'nda maiyetiyle cirrit oynarken topuzunu çıkarıp atmış; topuz gelip, yılanlı sütuna vurmuş ve bir köşesini kırınmıştır. Tarihçi, o günden sonra kimi yerlerde yılanların ortaya çıktığını vurgulamış olsa da (Gelibolulu

2b. “Tâife-i nisâ bazarlarda gezmeyeler!”

Başlıktan da anlaşılacağı üzere bu bahiste, *Tarih-i Selânikî*'nin sosyal tarih açısından “kadınlara” ilişkin ne tür ipuçlarını ifşâ ettiğini irdelemeye çalışacağız. Eserde tespit ettiğimiz bir kaç –müstakil ancak birbirini destekleyen– mevzu, kadınların Osmanlı toplumunda ve kamusal alandaki yerine dair anlamlı kesitler sunmaktadır.

Bunlardan ilki, Padişah III. Murad döneminde, Acem (İran) Şâhı'nın oğlu, Haydar Mirza'nın İstanbul'u ziyareti bağlamında yaşanmıştır. 1590 senesinin Ocak ayı sonlarında, Selânikî'nin de bizzat, Şah oğlu ve elçilerine mihmandar olarak dâhil olduğu karşılama merasimleri son derece gösterişli bir biçimde düzenlenmiştir.⁶⁵

Şehzade ve maiyetindekiler ağırlandıkları Anadolu yakasından, ikinci gün, Padişah alayı eşliğinde karşılanmak üzere İstanbul tarafına geçerler. Onlarla birlikte, önceden rezervasyon yaptırdıkları kadırgalarla halk da karşı kıyıya geçince, İstanbul'da çok büyük bir izdiham, insan trafiği yaşanır. Neredeyse herkes, *seyr ü temâşâyâ* çıkmıştır. Bunların arasında kadınlar da vardır.⁶⁶

Olay, günlerin iyice kısa olduğu dönemde geçtiği için yukarıda ifade edilen tüm bu transferler zamanı daraltmıştır. Selânikî'nin rahatsız bir edayla vurguladığı gibi, kısa bir süre içinde “*akşam erişir ve güneş görmeyen a'lâ hatunlar tâ yatsı namazına değin evlerine varamazlar. Tanıdığı olanlar tanıdıklarının evlerine misafir olur.*” Tanıdığı olmayan “*nice namuslu hatunlar*” ise yollarda kalmışlardır. “*Hatta*”, beşyüzün üzerinde kadın, zorunlu olarak, “*Bayezîd Hamamı'nın*” içinde sabahlamıştır.⁶⁷

Tahayyül edildiğinde, hayli dramatik duran yukarıdaki fotoğrafın bir de arka yüzü vardır ki çekilen fiziksel zorluklar bir yana, Selânikî için asıl mesele burada düğümlenmektedir: Tarihçinin iddiasına göre, geceyi zorunlu olarak dışarıda geçiren hanımların “*çoğunun*”, eşleriyle arasına “*soğukluk*” girmiş; beyler, hanımlarına “*su-i zan*” besler olmuştur. Dahası, “*niceleri*” bu durumu “*kaul etmeyip, hatunuyla ayırışmıştır.*”⁶⁸

Anlaşıldığı kadarıyla, söz konusu olay kadınlarla ilgili olarak bir tür olağanüstü hal veya kriz ortamı doğurmuştur. Selânikî bahsin sonunda bu durumun gelişmesini Şark Seferlerine bağlı bir tür bid'at olarak ortaya koyar ki nice yıldır devam etmekte olan Şark Seferlerinin toplumda filizlendirdiği negatif devinim

Mustafa Âli, *Kühnü'l-Abbâr*, Haz. M. Hüdaî Şentürk, TTK Yay. Ankara 2003, s. 33) zikrettiği cirit oyununu teb'anın da seyredip seyretmediği konusuna değinmemiştir. Ancak, Wratislaw'ın gözlemleriyle sabitlenen Atmeydanı'nın halka açık bir alan olduğu, bu durumun da muhtemel olduğunu düşündürmektedir.

⁶⁵ *Selânikî* I, s. 217-218.

⁶⁶ *Selânikî* I, s. 218.

⁶⁷ *Selânikî* I, s. 219.

⁶⁸ *Selânikî* I, s. 219.

ve dönüşümler sonucunda “*cümle âlem seyr ü temâşâyâ çıkmış ve çok kimsenin haremi seyre aldanıp, dışarıda kalmış, misafir olmuşlardır.*”⁶⁹

Yukarıda ifade edilen satırlarla, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki şehirli kadınların yaşantılarından bir kesit sunan Selânîkî, görüldüğü gibi adetâ bir yandan kadınların içine düştükleri zor duruma hayıflanırken, diğer yandan sanki, “*ıffetli hanımların bu seyr ü temâşâda işi ne?*” bâbında, söz konusu kadınların şehrin günlük hayatına dâhil olmalarına itiraz etmektedir.

Selânîkî Mustafa Efendi’nin yaklaşımına bakılırsa, hanımların bu sosyal katılımı, alışılmış bir durum değildir. Selânîkî’nin bu çıkarımı onun Ortadoks Sünnî tavrının bir yansıması gibi durmaktadır. Bununla beraber tarihçi, esasen, bitmeyen Şark Seferlerinden duyduğu rahatsızlıkla, kadınların bu “sorunlu” sosyal katılımını da diğer sosyo-ekonomik etkilerle birlikte, toplumun negatif yönde değişip, dönüşmesi biçiminde okumak yoluna gitmiş gibidir.

Nitekim, bundan dokuz yıl sonra, dönemin Şeyhülislamının koyduğu toplumsal kurallar arasında, kadınların akmakta olan hayata dâhil olmaları temelinde geliştirilen yukarıdaki muhalif tavır, saray ve ekonomi dünyasında kadının ağırlığını destekler bilgiler vermektedir.⁷⁰

Padişah III. Mehmed döneminde, “*Müftülenâm ve Şeyhülislam*” Sunullah Efendi’nin toplumsal düzenin sağlanması adına yürürlüğe koymuş olduğu kuralların her biri, diğerinden farklı ve ilginç bağlamlara sahiptir.⁷¹ Bununla beraber ikinci sıradaki kural, kadınlarla ilgili olarak gelmiştir ki, “*mutlaka*”, uyarısıyla başlamaktadır.⁷²

“*Kadınlar tayfası aşikâr olarak pazarlarda erkekler arasında gezmeyeler*”, biçiminde devam eden kural, tellallarla da halka ilan ettirilmiştir. İlk bakışta, bütünüyle, Başkentte yaşayan kadınların semt pazarlarında dolaşıp alışveriş yapmalarını yasaklama biçiminde algılanan cümlenin devamı okunduğunda, çok farklı bir bağlamla karşılaşmaktayız. Yasak konusu edilen kadınlar, sıradan insanlar değil, ticaret ehli şahıslardır.⁷³

⁶⁹ *Selânîkî I*, s. 219.

⁷⁰ *Selânîkî II*, s. 826.

⁷¹ Örneğin bunlardan ilki, vakıf camilerinde mevlüt okutulmasının ardından, vakıf mütevellisi ve ileri gelen şahsiyetler için “*münakkaş siniler içinde*”, çok ve çeşitli yiyecek-içecek getirilmesi âdetinin, “*balkın göz bakkı kalır diye*” kaldırılmasını; onun yerine medrese ve lokantalarda fakir-fukara doyurulmasını buyurmaktadır.

⁷² *Selânîkî II*, s. 826.

⁷³ Süreyya Faroqhi’ye göre Klasik Dönem Osmanlı toplumunda, ortalama otuz-kırk ailenin yaşadığı mahallelerdeki kadınlar, ahbap ziyaretlerinde; erkek ve kadın satıcıların bir araya geldikleri açık pazarlar ile dükanlarda; seyyar satıcılarla evlerinin kapısında ve Lady Montagu’nun, “bir nevî kadınlar kahvehânesi” (Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*, Tercüman 1001 Temel Eser, Çeviri: Aysel Kurutluoğlu, İstanbul ?, s. 34) dediği, her

Nitekim takip eden cümlede, Padişahın, bu konuyla ilgili olarak adlı mercilerin rüşvet almasını *elbette* yasakladığını ve söz konusu “kadınların ve badım ağalarının devlet işlerinde ve saltanatta açık kapularının olmadığını”; buna rağmen, “para işlerine büyük oranda karışma yollarını bulduklarını” belirtilmektedir. Bahsin devamında, bu durumun nasıl da çoğaldığı ve anılan insanların “altın ve gümüşü” atalarının zamanında *ne vechile* kullandıkları vurgulanarak, hâlihazırdaki durumun “gayet perişan” olduğu, dolayısıyla *büyük dikkat ve çaba* sarf edilmesi gerektiği, aksi takdirde “neticenin yaramaz olacağı” uyarısı yapılmaktadır.⁷⁴

Yukarıdaki ifadelerden, yasak konusu edilen kadınların etnik veya dinî kimliklerine dair herhangi bir ipucu çıkarmak mümkün gözükmemektedir. Ancak, *Tarih-i Selânikî*'nin ileriki sayfalarda karşılaştığımız Yahudi asıllı Kira Kadın'ın, konulan bu kurullarla kastedilen bir kişilik –ve hatta kurumsal bir kişilik– olduğu anlaşılmaktadır.

İlgili bahis, 1600 senesinin Ramazan ayında, Sipahi grubunun ulufelerinin verilmesi dairesinde şekillenmektedir. Bu bağlamda yaşanan olayın sonunda,

hafta gittikleri hamamlarda, *şehirden olan bitenlerle ilgili* sohbetler edebiliyorlardı (Süreyya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çeviri: Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, s.165-167). Ayrıca, Sultan III. Mehmed'in Eğri Seferi dönüşünde İstanbul'da düzenlenen şenlik alayını, kadınlar da izlemiştir (Faroqhi, age, s.34). Bakışımızı biraz daha genişlettiğimizde, temel amacı *kamu yararı* olan, Osmanlı vakıflarının, müslim-gayrimüslim kadın sahipleri ile karşılaşmamamız imkânsız durmaktadır. Söz konusu *vâkife* kadınların Osmanlı toplumundaki yoğunluğu ve sınıfsal yaygınlığı, son derece çarpıcıdır. Miriam Hoexter'in ifade ettiği üzere, çeşitli bölgeler ve dönemleri içeren incelemeler, kadınların tüm bağış yapanlar arasındaki yaklaşık payını %20 ila %50 arasında olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dahası, kadı sicillerinden, mülklerini özgürce bağışlayan bu kadınların, saraylı-soylu kadınlar gibi sıradan halktan da olabileceği tespit edilmiştir. Bu bağlamda, kadınların “kamusal alan”a iştiraklerinin önemli bir boyutu olarak, *vâkife* kadınların büyük bir kısmının, kurdukları tesislerin yöneticiliğini de üstlenmiş olmaları, kayda değerdir. Zira, bu vesile ile Osmanlı kadınları, aktif olarak, ekonomik ve finansal işlere de dâhil olabiliyorlar; böylece vakıflar dışında daha başka “kamusal alanlar”da da yer alabiliyorlardı. Bkz.: Miriam Hoexter, “Waqf Studies in the Twentieth Century: The State of the Art”, *JESHO* 41, 4, 1998, s. 481-482); Kadınların sosyo-ekonomiye katılımını destekler mahiyette olmak üzere, diğer bir Klasik Dönem Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âli'nin III. Mehmed'in sünnet düğünü için kaleme aldığı *Sûrnâme*'de de bazı önemli bilgiler vardır. Âli'nin düğün kalabalığını oluşturanlardan, meslek birlikleri ve sosyal gruplar ile şenliğe katılan kadınlara dâir satırları son derece dikkat çekicidir. Tarihçinin, “Ebâ Eyyûb-i Ensârî Halkı” adı altında zikrettiği İstanbul halkı, kırkbeş ayrı topluluk biçiminde sıralanmaktadır. Bunların içinde, Abdalan-ı Rûm, Hâfızlar, Hutbeciler, Gözlükçüler, İğneciler, Esirciler, At canbazları, Kemancılar, Arka hamalları, Kahveciler, Meyhaneçiler, Şişeciler gibi gruplar yanında kadınların da mensubu olduğu çok çeşitli meslekî-sosyal grup bulunmaktadır. Bkz.: Gelibolulu Mustafa Âli, *Câmi'u'l-Bubûr der Mecâlis-i Sûr*, Haz. Ali Öztekin, TTK Yayınları, Ankara 1996, s. 283.

⁷³ *Selânikî II*, s. 826.

⁷⁴ *Selânikî II*, s. 826.

gümrük mültezimi olarak görev yapan bir zimmî olan Kira Kadın ve büyük oğlu Sipahiler tarafından feci bir biçimde öldürülmüşlerdir.

Sipahi tayfası, üç aylık maaş karşılığında kendilerine verilen akçenin bozuk olmasından ötürü ayaklanıp Şeyhülislam Sunullah Efendi'ye gittiklerinde, evvela, kendilerine sunulan "fasîd" akçe ile satın aldıkları yiyecek maddelerinin "belâl" olup olmadığını sorarlar. Aldıkları cevap olumsuz olunca, bu akçelerin sahibinin Yahudi gümrük mültezimi, Kira Kadın olduğunu ve onun katli için fetva istediklerini belirtirler. Şeyhülislam, "zimmîyenin katlinin şer'an câiz olmadığını" vurgulayarak, şehirden sürülmesi teklifini getirirse de etkili olamaz ve Yahudi mahallesinde alınan sıkı güvenlik önlemlerine rağmen, Sipahilerin Çavuşbaşı, bir şekilde Kira Kadın'ı "bulup çıkarır" ve sipahilerin eline teslim eder.⁷⁵

Sipahilerin öfkesini kadının katledilmesi dindirememiştir. Toplanıp, ertesi gün tüm ailesini de katletmek için *ahidleşirler*. Nihayetinde, oğullarından büyüğü, annesiyle aynı akibete uğrarken, küçük oğlan, oracıkta ihtidâ edip "iltizam ile ellerinde olan devlet mallarıyla ilgili cevap vermeyi üstlenerek" katledilmekten kurtulmuştur.⁷⁶

Anlaşılabileceği üzere, Kira Kadın'ın korkunç hikayesinden bir yıl önce aynı Şeyhülislam tarafından yayımlanan veya duyurulan yasaklarla kastedilen – "pazarlarda açıktan dolaşmasına izin verilmeyen kadınlar"– zimmî iş kadınları olmalıdır. Bununla birlikte, yine aynı metinde Padişah'ın ağzından belirtilen, "para işlerine karışma yollarını bulan bu kişilerin devlet işlerine ve saltanata medhallerinin engellendiği" bilgisi, Kira Kadın olayıyla çelişmektedir. Çünkü, bahsin devamında Selânikî'nin "Tetimme-i Kıssa" adlı altında verdiği bilgilere göre, Kira Kadın'ın muazzam serveti, gümrük iltizamı vazifesi beraberinde, "Harem-i Hümayunla olan bağlantısı ve iştiğali" dolayısıyla edinilmiştir.⁷⁷

İkinci grubu oluşturan zimmî kadınların ise, gayet aktif bir ticarî kariyer taşıdıkları anlaşılmaktadır; o kadar ki, yol açtıkları ya da müdahaleleri olan ekonomik meseleler nedeniyle, haklarında kurallar, fermanlar düzenlenmektedir.

Esasen bir grup kadın daha vardır ki, *Selânikî Tarih*'nde ne üyesi oldukları sosyal topluluğa, ne de bizzat kendilerine hiçbir şekilde atıfta bulunulmaz. İlk grup olarak ifade edilen, ev-merkezli ve mutaassıp Sünnî Müslüman kadınların ve ikinci grubu oluşturan zimmî kadınların dışında, bu üçüncü grup, kırsalda yaşayan ve muhtemelen, ya tamamen konar göçer ya da yarı yerleşik bir hayat süren Türkmen orijinli kadınlardır; ve bunlar, yerleşik yaşamın kısıtlayıcı kurallarından uzak, görece özgür yaşam biçimleriyle Ortodoks Sünnî geleneğin biçimlendirdiği şehirli kadından oldukça farklı bir sosyal yapı içerisinde yaşamış olmalıdırlar.

⁷⁵ *Selânikî II*, s. 854-855.

⁷⁶ *Selânikî II*, s. 855-856.

⁷⁷ Ki, yapılan tahrir sonucunda, şunlar tespit edilmiştir: *Elindeki malların bedeli ve nakit paraları 500 yüktür. Kıymetli taşlar baricinde, kırk iki yerde emlak defteri bulunmuş, ayrıca gemilerde ticaret malı ve sermayesi defterleri ele geçirilmiştir. Selânikî II*, s. 857.

Yukarıda ele alınan meselelerin tümüne Selânikî'nin İstanbul'unda yaşayan kadınlar temelinde ve daha uzaktan bakıldığında, Müslüman kadınların, Acem Şahı oğlunun ziyareti dolayısıyla yaşanan *İstanbul trafiği* –zorunlu– bağlamı dışında, adetâ *esamisinin okunmadığı*; söz konusu olaylarda tahayyül edilen fotoğrafta ise, son derece *ev merkezli* bir yaşantıları olduğu izlenimi oluşmaktadır.

Son tahlilde, Mustafa Selânikî Efendi'nin sayesinde edindiğimiz paha biçilemez bilgilerle, Osmanlının İstanbulundaki sosyo-ekonomik hayatın pek çok veçhesine yer yer ışık tutulmuştur. Büyük ölçüde resmî tarih söylemini yansıtır olsa da bu kısmî ışık huzmeleriyle, Osmanlı Klasik Döneminin sosyolojik resmi belli açılardan görünür kılınmaya çalışılmıştır. Muhakkak ki zamanın ruhu daima değişmiş; eşya ve insan, zaman ve mekâna bağlı olarak faaliyet sürmüştür. Bu bağlamda, belli sosyo-kültürel ve ekonomik temeller büyük ölçüde varlığını korumuş olsa da tüm toplumlarda olduğu gibi Osmanlı toplumunda da dönemsel anlamda pek çok değişim, dönüşüm ve yenilikler söz konusudur. Bu cümleden olarak, uzun soluklu projeler olarak Osmanlı Devleti'nin arşivler dolusu resmî kaydı ve –sayısı fazla olmayan– kronik vb. gibi tek kişinin aktarımına özel eserler ile edebî, teolojik vb nitelikteki diğer kaynaklar aracılığıyla, belli tarihsel periyodlar o periyodlar üzerine çalışacak uzmanlarca irdelenip değerlendirilerek Osmanlı sosyo-ekonomik hayatına ilişkin çok daha bütünsel bir resim ortaya koyulabilir, kanaatindeyiz.

Kaynakça

- Selânikî Mustafa Efendi, *Tarîh-i Selânikî*, Hazırlayan: Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara 1999.
- Târîh-i Na'îmâ*, Haz. Mehmet İpşirli, TTK Yay., Ankara 2007.
- Gelibolulu Mustafa Âli, *Kübnü'l-Abbâr*, Haz. M. Hüdai Şentürk, TTK Yay., Ankara 2003.
- Gelibolulu Mustafa Âli, *Merâ'idün-Nefâis fî Kavâ'idî'l-Mecâlis*, TTK Yay., Ankara 1997.
- Peçevî Tarîhi*, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.
- Ahmet Refik, *Alimler ve Sanatkârlar*, İstanbul 1924.
- BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarîh Yazarları ve Eserleri*, Çev. Coşkun Üçok, TC Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2000.
- FAROQHÎ, Süreyya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, Çev. Elif Kılıç, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2005.
- MARDİN, Şerif, "Sivil Toplum", *Türkiye'de Toplum ve Siyaset*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- T. H., "Selânikî", *MEB İslâm Ansiklopedisi*, c. 10, s. 349-351.
- HOEXTER, Miriam, "Waqf Studies in the Twentieth Century: The State of the Art", *JESHO* 41, 4, 1998.
- Lady Montagu, *Türkiye Mektupları*, Tercüman 1001 Temel Eser, Çev.: Aysel Kurutluoğlu, İstanbul ?,
- Hasan Beyzâde Tarîhi*, Haz. Şevket Nezihî Aykut, TTK Yay. Ankara 2004.
- AND, Metin, "16. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Yaşam", *Osmanlı Uygarlığı*, Haz. Halil İnalçık, Günsel Renda, c. I., Ankara ?.
- TABAKOĞLU, Ahmet, "Tekâlif" maddesi, *TDV Ansiklopedisi*, c. 40, Ankara 2011, s. 336-337.
- UZUN, Mustafa, "Ebced", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara 1994, c. 10, s. 68-70.
- BÖLÜKBAŞI, Ayşe, "XVI. Yüzyıl İstanbulunda Devlet ve Tarikatlar: Halvetî Tekkelerinin İnşasında Devlet İdarecilerinin Rolü", *History Studies*, c. 6, s. 3, Nisan 2014, s. 71-87.

Tarih-i Selânikî'de Sosyo-Ekonomik Tarih Bağlamında Değerlendirilebilecek 84 Konu Başlığı

SIRA NO:	KONU	DÖNEM	CİLT	SAYFA
1	İSTANBUL'DA MEYDANA GELEN BÜYÜK SEL NEDENİYLE OLUŞAN SU SIKINTISI VE GİDERİLMESİ BAĞLAMINDA İSTANBUL'A OLABİLECEK GÖÇ MESELESİ	KANUNÎ	I	3-4
2	DONANMA, AYŞ U NUŞ EMRİ VE ULEMANIN GÖRÜŞÜ	II. SELİM	I	61-62
3	KİSE ALTUN, FLORİ	III. MURAD	I	102
4	ZÜYUF AKÇE, SİPAHİLER ŞARK SEFERLERİNDEN ŞİKAYET	III. MURAD	I	210-211
5	YENİÇERİLERİN YANGINDA TALAN ETMELERİ	III. MURAD	I	213
6	ACEM ŞAHI'NIN KARŞILANMA MERASİMİNDE KADINLARIN İSTANBUL TRAFİĞİNDE KALMALARI	III. MURAD	I	219
7	DEVŞİRME DÜZENİNİN BOZULMASI	III. MURAD	I	220
8	AYAKLANMA, MEHDİ KETHÜDASI	III. MURAD	I	222
9	REAYADAN AKÇA TOPLAMAYAN KADINLARIN HAPSEDİLMELERİ	III. MURAD	I	225
10	İSTANBUL'UN ODUN İHTİYACINI GİDERMEK ÜZERE SAPANCA GÖLÜ VE SAKARYA NEHRİNİ İZNİKMİD DENİZİNE AKITMA PROJESİ	III. MURAD	I	232, 238
11	EĞLENCE DÜZENLENMESİ (KAYIK YARIŞLARI VS.)	III. MURAD	I	245
12	YURT TUTUP MEKAN EDİNEREN YENİÇERİLERDEN ŞİKAYET EDEN ERZURUMLULAR YAPILAN TETKİKAT SONUNDA SİYASET EDİLİRLER	III. MURAD	I	263
13	KALPAZANLAR	III. MURAD	I	273
14	VERGİ DEFTERLERİNİN İSTANBULDA ALINIP SATILIR OLMASI ŞARK SEFERLERİNDEN ŞİKAYET	III. MURAD	I	276
15	VEBA SALGININDAN ÖLÜMLER VE TOPLU DUAYA ÇIKMA	III. MURAD	I	282, 285, 287

16	HAZİNEDEKİ SIKINTI NEDENİYLE HALKA FAZLACA CİZYE YAZILIR, TEKALİF-İ ŞAKKA	III. MURAD	I	292
17	ULUFELERE İTİRAZ, SİPAHİ İSYANI, "BİZ ÇOKTAN KAFİR OLDUK"	III. MURAD	I	300-304
18	İSYANCI SİPAHİLERİN CESETLERİNİN DENİZE ATILMASI FETVASI	III. MURAD	I	303-304
19	CİZYE DEFTERLERİ İKİDEN FAZLA SİPAHİYE (BEŞER ONAR) VERİLDİĞİ	III. MURAD	I	319
20	SİPAHİ VE YENİÇERİLERİN TAYİN OLDUKLARI YERLERDE HALKA EZİYETİ	III. MURAD	I	345
21	HAZİNEDE SIKINTININ ARTMASI VE GENEL AHLAKİ BOZUKLUKLAR	III. MURAD	I	356
	HAPS OLUNAN DEFTERDARIN ZİMMETİNDE ÇIKANLAR, BORÇ DEFTERİ, TİCARİ MALLAR;			
21	BUNLARIN SATILMASI KARŞILIĞINDA TEKLİF EDİLEN GÖREV	III. MURAD	I	380, 389
22	SARAY MUTFAĞININ PİYASAYA OLAN BORÇLARI	III. MURAD	I	386
23	HAREME SATIŞ YAPAN MÜCEHVERCİ YAHUDİ KISSASI	III. MURAD	I	393
24	III. MURAD DÖNEMİNE DAİR GENEL DEĞERLENDİRMELER, ELEŞTİRİLER; YABANCI ETKİSİ	III. MURAD	I	427-430
25	KİŞE ALTUN, FLORİ; KAPI HALKINA	III. MEHMED	II	438
26	III. MURAD DÖNEMİNDEN KALAN MUHTELİF SARAY BORÇLARI İÇİN ÖDENEN 500 YÜK AKÇE	III. MEHMED	II	440
27	AĞIR KIŞ ŞARTLARI NEDENİYLE EKMEK SIKINTISI, EKMEK 2 AKÇE	III. MEHMED	II	444
28	SİPAHİ İSYANI BAĞLAMINDA ASKERİ SINIFIN YABANCILAŞMASINA DAİR ŞİKAYETLER	III. MEHMED	II	471-472
29	KURAKLIK VE PAHALILIK NEDENİYLE ORDUDA ARPANIN KİLESİ 80 AKÇA	III. MEHMED	II	476
30	ZAMANE YÖNETİCİLERİNİN ZULÜMLERİ VE GENEL BOZULMA ÜZERİNE	III. MEHMED	II	478
31	KAPI HALKININ SAYISININ VE MASRAFLARININ ARTTIĞI VE GENEL BOZUKLUK	III. MEHMED	II	481-482

	ÜZERİNE			
32	SEFERE GİTMEYEN KAPI HALKI REAYAYA ZARAR VERMEKTEDİR	III. MEHMED	II	512
33	III. MURAD DÖNEMİNDEN KALAN MUHTELİF SARAY BORÇLARI VE MÜKERRER ÖDEMELER	III. MEHMED	II	514
34	KİSE ALTUN, FLORİ, GURUŞ, AKÇE	III. MEHMED	II	516, 536, 549, 591, 706, 732, 738, 739, 784, 793, 801, 805, 821
35	SERHADDE SEFERE GİTMEYEN KAPI HALKI REAYAYA ZARAR VERMEKTEDİR	III. MEHMED	II	518
36	SERHADDİN DURUMU (NAZM-I ABDİ ÇELEBİ)	III. MEHMED	II	519-523
37	YENİÇERİ PADİŞAHIN KENDİLERİYLE SEFERE ÇIKMASINI İSTEMEKTEDİR	III. MEHMED	II	524
38	ULEMANIN CUMA VAAZINDA SEFERE GİTMEYEN PADİŞAHI PROTOSTOSU	III. MEHMED	II	525
39	VEZİRİAZAM, PADİŞAHIN SEFERE NEDEN GİTMEDİĞİNİ YENİÇERİAĞASINA AÇIKLAR VE...	III. MEHMED	II	527-528
40	FİYATLAR	III. MEHMED	II	533, 535, 593, 732, 853
41	SERHADLERİN DURUMU; BOZUKLUKLAR	III. MEHMED	II	558-559
42	KASAPLARIN ZARARINI KARŞILAMAYI REDDEDEN EHL-İ DÜKKAN	III. MEHMED	II	575
43	SELÇUKLU NESLİNDEN OLDUĞUNU İDDİA EDEN BİRİNİN KARAMAN'DA İSYANI	III. MEHMED	II	581
44	MAĞŞUŞ ALTIN VE AKÇENİN TESLİM ALINMAYIP YAKILMASI	III. MEHMED	II	588
45	MAHLÛL SİPAHİLİKLERİN, YENİÇERİLİKLERİN HABERİNİN ÖDÜLLENDİRİLMESİ	III. MEHMED	II	591
46	SEFER İÇİN ALIŞVERİŞ İZDİHAMI; ORDU DÜZENİNİN BOZULMASI; YABANCI ETKİSİ	III. MEHMED	II	594-595
47	FUHUŞUN SİYASETLE CEZASI	III. MEHMED	II	597
48	TÜCCARDAN BORÇ ALTIN ALINMASI SURETİYLE ULUFELERİN ÖDENMESİ	III. MEHMED	II	599
49	YENİÇERİLERİN YANGINDA TALAN ETMELERİ	III. MEHMED	II	601, 604

50	RAMAZAN AYINDA İÇKİ İÇENLERE SİYASET EDİLDİĞİ	III. MEHMED	II	601
51	SERHADDEKİ KAPI HALKININ ULUFELERİNİN VERİLMEMESİ VE HALKIN KÜFFARA MEYİL İHTİMALİ	III. MEHMED	II	601-602
52	SEFER ÜZERİ İZDİHAM VE HALKA ZULMEDEN YENİÇERİLERİN CEZALANDIRILMALARI	III. MEHMED	II	608
53	YÜK, DEVEYÜKÜ FLORİ, GURUŞ, ÇİLİ OSMANİ	III. MEHMED	II	614
54	SEFER ÜZERİ İSTANBUL'A GELİŞGİDİŞLER NEDENİYLE MESLEKİ DEĞİŞİMLER, KİTLİK	III. MEHMED	II	615-616
55	KURAKLIKTAN FAYDALANAN STOKÇULARIN FİYATLARI ARTIRMASI, KİTLİK TEHDİDİ	III. MEHMED	II	624
56	KASAPLARIN ZARARLARINA İSYANI VE GIYSİLERİNİN SINIRLANMASI	III. MEHMED	II	624
57	SERHADDAKİ TİMARLARIN TEVCİH USULÜNÜN BOZULMASI	III. MEHMED	II	636
58	EGRİ SEFERİNDE ORDUDAN FİRAR EDENLERİN MALLARININ MÜSADERESİ	III. MEHMED	II	648-649
59	EGRİ SEFERİ DÖNÜŞÜ PADİŞAHI KARŞILAMA VE KUTLAMA AMACIYLA SERGİLENENLER, DONANMA	III. MEHMED	II	650-655
60	ÇİZMECİ TEKKEİNDE SARHOŞ KAVGASI VE ÖLÜMLER	III. MEHMED	II	677
61	MAĞŞUŞ AKÇEYE İTİRAZ; ZORLUKLA, BORÇLA BAYRAM ULUFESİ VERİLMESİ	III. MEHMED	II	685
62	DÜŞMAN SALDIRISI İHTİMALİYLE GÖÇ EDEN HALK	III. MEHMED	II	687
63	ÜMERANIN RÜŞVETLE, KAVGAYLA SANCAK ALMASI	III. MEHMED	II	688
64	MEHDİ ÇIKTIĞI	III. MEHMED	II	703
65	İSRAF, LÜKS, KALPAZANLIK, KARMAŞA, AVARİZ, RÜŞVET VS.	III. MEHMED	II	706, 755, 784, 785, 827, 828
66	YENİÇERİLERİN SAYILARININ İKİ KATTAN FAZLAYA ÇIKMASI	III. MEHMED	II	707
67	REAYAYA YÜKLENEN VERGİLER	III. MEHMED	II	732
68	PAHALILIK NEDENİYLE YİYECEK TEDARİK SIKINTISI	III. MEHMED	II	732

69	ULUFELER KEM-AYAR DİYE İTİRAZ	III. MEHMED	II	738, 751
70	FASİD AKÇALAR TATHİR EYLENDİ	III. MEHMED	II	744, 753
71	SUHTE TAİFESİ İSYANI	III. MEHMED	II	751, 757
72	YAHUDİ MÜLTEZİMLERİN ŞİKAYETİ	III. MEHMED	II	763
73	ERDEL HALKININ OSMANLI ASKERİNİN ZULMU NEDENİYLE KEFERE HAKİMLERE YAKLAŞMASI	III. MEHMED	II	770
74	"OSMANLININ ADLİ GİTMİŞTİR"	III. MEHMED	II	782
75	MİHALİN OSMANLI'NIN BOZULMASINA DAİR SÖYLEDİKLERİ	III. MEHMED	II	783
76	ULUFE VERİLMEK ÜZERE TÜCCARA HARİR SATILDIĞI	III. MEHMED	II	793
77	SÛRSAT	III. MEHMED	II	794
78	BÖLÜK HALKI TÜCCARLAR	III. MEHMED	II	812
79	CELALİLİK EDEN HÜSEYİN PAŞA	III. MEHMED	II	816, 817, 818
80	DİVANDA HALKIN DEVLETTEN ŞİKAYETİ	III. MEHMED	II	816
81	"HALKUN HAKK-I NAZARI KALUR"	III. MEHMED	II	826
82	"TAİFE-İ NİSA BAZARLARDA GEZMEYELER"	III. MEHMED	II	826
83	GENEL BOZUKLUK CELALİK, RÜŞVET VS.	III. MEHMED	II	827-828, 835,836, 837, 838, 839...854
84	DEFTER SATINALDIĞI, KALB AKÇE VERDİĞİ İDDİA EDİLEN YAHUDİ KADINA ŞİPAHİLERİN YAPTIĞI	III. MEHMED	II	854-855-856-857